

ÇAĞDAŞ DEMOKRASİ VE ÇAĞDAŞ DEVLET ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Yrd. Doç. Dr. Meltem CANIKLIOĞLU*

I. ÇAĞDAŞ DEMOKRASİ NEDİR? NE DEĞİLDİR?

A) TANIMSAL YAKLAŞIM

1. Tanımı Güçleştiren Sorunlar

Burma'da insan hakları savaşı veren ve Nobel Barış Ödülüne aday gösterilen muhalefet lideri Aung San Suu Kyi, Herald Tribune'de yayınlanan bir yazısında şöyle diyor: *"Dünyada tek bir demokrasi modeli yoktur. Amerikan, İngiliz, Fransız veya İsveç demokrasisinin kendilerine göre özellikleri vardır. Doğu Avrupa'da da demokrasinin gelişmesi ile yönetim çeşitleri artacaktır. Aynı şekilde Asya'da da tek tip bir demokrasi olamaz. Her ülke demokrasiyi kendi ulusal karakterine, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarına göre geliştirecektir. Ancak bütün demokrasilerde temel prensip, halkın yönetime yeterince katılma hakkına sahip olmasıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin öngördüğü de budur."*

Çağdaş demokrasiye tanımsal bir giriş yaparken, demokrasisi en fazla tartışılan bir coğrafyadan ve bir ülkeden yola çıkmak, kavramın İlkçağdan bugüne izlediği sürecin ipuçlarını vermesi bakımından oldukça önemli. Gerçekten, bundan ikibinbeşyüz yıl önce Herodot'un Tarihi'nde **'isonomia'** ile kanun önünde eşitliği ifade eden demokrasi, uzun tarihsel evriminin çağımıza ulaşan kesitinde hemen bütün siyasal sistemlerin ve ideolojilerin benimsediği bir temel değer olarak yükselmiş görünüyor². Bu yönüyle tanım sorunu daha da ağırlaşmış olarak karşımıza çıkıyor. Popper; *"tanım, anlam sorununu, bu tanımları yaparken kullanılan terimlerin anlamları sorununa geri götürür. Ne var ki, birçok nedenlerle bunlar da, en azından tanımlamaya çalıştığımız terim kadar bulanık ve kaypak anlamlı olabilirler ve bu kez de onları tanımlamak zorunda kalabiliriz. Böylece tanımlanmaları gereken yeni terimler ortaya çıkar ve bu iş sonsuza kadar sürer gider. Görüyoruz ki, bütün*

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Başkanı, Genel Kamu Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Aktaran: Sami KOHEN; "İnsan Hakları Evrensel bir Kavram Oldu", Pazar Postası, 17.12.1994.

² Giovanni SARTORI; Demokrasi, çev. Deniz Baykal, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, s.161.

terimlerin tanımlanmasını istemek, bütün yargularımızın kanıtlanmasını istemek kadar savunulamaz bir istektir" diyor³. Terimlerin anlamlarını çarpıtarak ve karıştırarak değişik sonuçlara varma tekniğine dayanan propagandanın günümüzde ne kadar başarılı sonuçlar verdiğini gördü-ğümüzde, kavramları sınırlı tanımlara hapsedmenin terim kaypaklığına fırsat vermemek bakımından belki de gerekli olduğu düşünülebilir. Ancak o zaman da aynı kavramı izah etmek üzere yapılmış çeşitli tanımları uzlaştırmak için yeni tanım yöntemleri kullanmak zorunluğu doğar ki, günümüzde demokrasi tanımı, tanımsal içeriğinde yer alan ilke ve kurumları ve ilkelerin yaşama aktarılmasında yapılan değişik yorumları ile bu güçlükleri aynı anda ve birarada yaşamaktadır.

Burma muhalefet liderinin söyleminin günümüzde geniş bir siyasal sistem yelpazesinde bir uçtan diğerine yerleşmiş ülkelerin büyük çoğunluğunun yönetim katlarında aynı biçimde tekrarlandığı ve demokrasinin "ülke koşullarına göre biçimlenmesi gereken bir ilke" olarak algılandığı düşünüldüğünde, demokrasiyi sahiplenme konusundaki yoğun eğilim, kuramın geleceği açısından kötümser duygular çağırıştırıyor. Biraz da bunun için artık "demokrasi nedir? (veya ne değildir?)" sorusunu sormuyoruz da, bunun yerine bir siyasal sistemin "ne kadar demokratik" olduğunu sorma gereği duyuyoruz⁴. Çünkü kavram, tarihsel süreç içinde çok çeşitli anlamlar yüklenmiş ve birbirinden çok ayrı ülkeleri ifade kullanılır olmuştur. Bugün demokrasi terimi uzun bir geçmişin ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal alanlarda ürettiği tüm olay, ilişki ve değerlerin yüklediği anlamları hep birlikte yansıtmaya çalışan, bu nedenle de (tarih geçmişten geleceğe sonsuz bir çizgi halinde uzandığına ve insan düşüncesinin yeni ufuklara yönelimi devam ettiğine göre) yeni yorum ve eklentilere daima içeriğinde yer açmaya hazır bir kuramı çağırıştırıyor.

Tanım konusunda yaşanan bu karışıklığın, demokrasinin yüzyıllar boyunca gelişmiş olmasının yanında diğer önemli bir nedeni de, kuramın değişik kaynaklardan beslenmiş olmasıdır⁵. Sartori bu durumu, demokrasinin tek bir uygarlığın, Batı uygarlığının meydana getirdiği siyasal yapıt olmasıyla açıklamaya çalışır. O'na göre "komünizmi ve sosyalizmi Marx'a bağlamak ve onları Marx'tan sapmalar, Marx'ın uygulamaları veya reddi biçiminde değerlendirmek olasıdır; demokrasi ise aynı işleme elverişli değildir. Demokrasinin hepsinden ünlü tek bir yazarı yoktur. Tersine demokrasi Platon ve Aristo'ya kadar giden bir temel söylemden oluşmaktadır. 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar demokrasiye temel kimliğini işte bu ana düşünce sağlamıştır. O zamana kadar herkesin kafasında faşist ve komünist rejimlerin demokrasiler olmadıkları ve demokrasilerin Batıda yerleşmiş oldukları hakkında

³ Karl POPPER; Açık Toplum ve Düşmanları II, çev. Harun Rızatepe, Remzi Kitabevi, 2. bası, İstanbul 1989, s.24.

⁴ G. SARTORI; Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, çev. Tunçer Karamustafaoglu-Mehmet Turhan, Ankara 1993, s.199.

⁵ Robert A. DAHL; Demokrasi ve Eleştirileri, çev. Levent Köker, Ankara 1993, s.2.

pekaz şüphe vardı. 1940 sonlarında ise yetkililerce yapılan bir açıklamaya göre demokrasi karşıtı öğretiler, dünya tarihinde ilk kez büyük bir ilerleme göstermiş ve **"antidemokratik eylem ve tutum"** suçlaması başkalarına karşı yöneltilmiştir. Ama siyasetçiler ve siyaset kuramcıları sahip çıktıkları kurumlarda ve savundukları teorilerde demokrasi ögesinin önemi üzerinde anlaşmışlardır. Onlara göre bundan çıkan anlam, demokrasinin siyasal ve toplumsal örgütlenmenin en yüksek biçimi olarak kabul edildiği, çağdaş toplumsal ve siyasi kurumların nihai amaçları üzerinde bir temel anlaşmanın belirmiş olduğudur. Halbuki bu sanı sadece bir hüsnükuruntudur. Olay, basit olarak demokrasinin bütün dünyada onursal bir sözcük haline gelmiş olmasından ibarettir ve hala da böyledir. Aslında saygı gösterdiğimiz sözcükler, kutsallaştığımız adlardır⁶.

Demokrasinin bir düşünce olarak içeriğine pek sadık kalınmasa da, evrensel bir sempati toplaması, diktatörlerin bile sıkıştıklarında demokrat oldukları iddiasına sarılmaları ve demokrasi sözlüğünden birkaç tutam sözü dağarcıklarında saklamaları, ne yazık ki bu kavramın, siyasal ve toplumsal örgütlenmede en yüksek değer olarak kabul edildiği ve ne kadar farklı ideolojilere dayanıyor olurlarsa olsunlar tüm siyasal sistemlerin bu temel değerlerde uzlaşmış oldukları anlamına gelmiyor. Dünyanın pekçok yerinde yaşanan olaylar, ortak bir değer ve ülkü olarak demokrasinin kolay kolay egemen olamayacağını göstermektedir. Demokrasi hala aldatıcı bir sözcüğe dönüşmemesine özen gösterilmesi gereken, içerdiği ilkelerin yorumlandığı biçimiyle değil, amaçlandığı anlamda yaşama aktarılması için insanlara, toplumlara ve yönetimlere ağır sorumluluklar ve borçlar yükleyen üstün bir değerler bütünü ve bir hedefler kümesi olarak teorik anlamda saflığını korumaktadır, korumalıdır. Gerçekleştirilen her değer, demokrasinin bir ögesini somut kılar, uzaklaşılan her değer de demokrasi sürecini o siyasal yapı için sekteye uğratar.

Yine de bütün çekincelerden sonra, demokrasi kavramı üzerinde yapılan yoğun tartışmaların tehlikeli ve tamamen olumsuz sonuçlar doğuracağı gibi peşin bir hükümden de kaçınmak zorunluluğu vardır. Demokrasi hakkındaki klasik söylem hak, özgürlük, eşitlik değerlerini vurgulamakla hala dikkate değerdir. Ancak toplumların evrimi, ekonomik, kültürel ve siyasal yapılarıdaki devrimlerin birbirini etkileyerek ve birbirini izleyerek oluşturduğu kurumların da evrimidir. Bu kurumsal yapılar içinde kendine bir yer edinmeye çalışan bireyin, değerlerin salt söylem düzeyinde kalmasından elde edebileceği hiçbir şey yoktur. Aydınlanma Devriminin kültürel, Sanayi Devriminin ekonomik alanda hızlandırdığı tarihsel süreç, rasyonel düşünen ve rasyonel beklentileri olan bireyi ve onun, içinde yer aldığı toplumsal grupları kavramların içeriği ve somut anlamları üzerinde düşünmeye ve somut talepler üretmeye yöneltti. Bu arada demokrasi, insanların tüm beklentilerini birlikte ifade etmeye çalışırken, neredeyse hiçbir şey ifade edemez ve popüler düşüncelerin

⁶ G. SARTORI; Demokrasi Teorisine..., s.3.

belirsiz biçimde onaylanmasına hizmet eder bir kavramsal esneklik kazandı. Zamanla otoriter rejimlerin de demokrasi söylemine katılmaları ve her türlü devlet faaliyetinin, uygun bir yorumla demokratik zemine oturtulmak istenmesi demokrasinin zaafı değil, eylemlerini demokratik platforma oturtmayan veya oturtamayan yönetimlerin zaafıdır. Bu nedenle de demokraside yozlaşma, bir siyasal sistemin diğer alanlarındaki yozlaşmalara paralel seyrederek Demokrasinin giderek genişleyen kavramsal içeriği ve eski söylemden farklılaşması, bilhassa son ikiyüz yılın deneyimlerinin ortaya çıkardığı amaçlar ve değerler alanında kendini gösteriyor. Demokrasi tartışmaları, yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi Batının her alandaki evrimi ve bu evrimin bilim ve uygarlığa kazandırdığı kavramlar etrafında gezinerek yapılacak değerlendirmeleri zorunlu kıldığından, sözünü ettiğimiz ayrımın belirginleştiği amaç ve değerlerin, Batı uygarlığınca zenginleştirilen değerler olduğunu önemle vurgulamalıyız.

Bütün bu açıklamalardan çıkan sonuç, demokrasi sözcüğünün üzerinde anlaşılmalı bir tanımı olmadığıdır. Sartori'nin "*kim batılı örneklere atıfla demokrasiyi tanımlarsa diğer demokrasi bir taklittir; fakat kim demokrasiyi doğulu anlamda tanımlarsa, o zaman da bizim demokrasimiz sınavı geçemez*". sözü sorunun giderek nasıl çapraşık bir hale geldiğini ortaya koyuyor. Bir tanıma kalkışıldığında buna, biraz da tanım berraklığına kavuştuğu takdirde onu artık diledikleri gibi kullanamayacakları endişesiyle itirazlar yükselmekte, şimdilerde antidemokratik uygulamalara demokrasinin adı ve amaçları kullanılarak meşruiyet zeminleri yaratılmak istenmektedir. Açıkladığımız nedenlerle demokrasi, bu yozlaştırma sürecinden rahatsız olan yazarlarca "*bugün görünüşte bir ideal, yürürlükteki ideolojilerin bileşeni ve yöneticiler için haklılaştırıcı bir efsane*" olarak tanımlanmaktadır⁸.

2. Nasıl Bir Tanım?

Bütün bu güçlüklerle rağmen, kalkış noktamızı mümkün olduğunca sağlam bir zemine dayamak bakımından vurguladıkları amaç ve değerlerle az çok birbirine benzeyen bir kaç tanımdan söz etmekte yarar görüyoruz. Bu tanımlar, kurumlar ve ilkeler yönünden de birbirine benzer nitelere dayanmaktadır. "*Klasik demokrasi*" olarak isimlendirilebileceğimiz bir demokrasi anlayışı, siyasal sistem içinde yurttaşların özgürlük alanını ve yöneticilerin yetki alanlarını saptama amacına yöneliktir. "*Modern siyasi demokrasi, yönetenlerin yaptıklarından dolayı seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve işbirliği yoluyla, vatandaşlar tarafından kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimidir.*"⁹.

⁷ G. SARTORİ; Demokrasi Teorisine..., s.522.

⁸ R. DAHL; Demokrasi ve Eleştirileri, s.298.

⁹ Bkz. Philippe SCHMITTER-Terry Lyn KARL; "Demokrasi Nedir Ne Değildir?", çev. Levent GÖNEÇ, İçinde: Sosyal ve Siyasal Teori, Der. Atilla YAYLA, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s.3-15.

Amerikan sosyal bilimcilerinin yaygın biçimde kullandıkları tanım da bu merkezdedir. Onlara göre de demokrasi; *"Bireylerin halkın desteğini kazanmak amacıyla yarışmacı bir uğraş sonucunda karar alma gücünü elde ettikleri kurumsal düzenlemelerdir"*¹⁰.

Bu tip tanımlamalarda farkedilen en belirgin özellik, tanımların *"kim yönetmeli?"* sorusuna göre biçimlendirilmiş olduklarıdır. Demokrasinin çağımızda yeniden düşünülmesi sırasında ulaşılan farklı tanımlar, karar alma mekanizmalarının nasıl oluşturulduğu sorusuna verilen yanıtları sergiliyor. Bu anlamda ilk tanım ve klasik yaklaşım diyebileceğimiz siyasal demokrasi, demokrasiyi kanun önünde eşitlik ve oy vermede eşitlik ilkeleriyle belirliyor. Ancak demokrasi, devlet-toplum ilişkilerinde ve devlet faaliyetlerinde bir süreci yansıttığından aynı ölçüt, yani kimin yönettiği veya kimin yönetmesi gerektiği ölçütü sosyal ve ekonomik demokrasi kavramlarının tanımında da kullanılmıştır. Bütün bu demokrasi tanımlarında esas olan belli kazanımları elde etmiş bireylerin bir şekilde yönetimde rol almasıdır.

Siyasal ve hukuki eşitliği deyimleyen siyasal demokrasi anlayışının yönetime ekonomik yönden zayıf toplumsal grupları katacak mekanizmalar içermemesi, bu grupları koruyup kollamak için çeşitli devlet müdahalelerine hukuki zemin yaratan ve statü eşitliği üzerinde duran sosyal demokrasi anlayışını doğurmuştur. Aynı zorunluluk, üretim ilişkilerine emek gücüyle katılan, çalışan kesimin işletmelerde hem çalışma koşullarının lehlerine ayarlanması, hem adil ve emeği karşılar miktarda ücret almaları ve hem de işletme yönetimine aktif katılımlarının sağlanması gibi, çeşitli alanlarda etkin rol almalarının yöntemi sayılan 'ekonomik demokrasi' kavramını üretmiştir¹¹. Giderek bu iki demokrasi anlayışının gelirin yeniden dağıtımını, ekonomik fırsat ve koşullarda eşitliğin sağlanması gibi ilkelerle genişleyerek tek bir isim altında birleştiğini, ama özünde bireyin yönetime katılımının asgari koşullarını hazırlayarak siyasal demokrasiye aynı mantıksal bütünlük içinde eklendiğini görüyoruz.

Dayanak ve kalkış noktaları bakımından sosyal demokrasiye hiç benzememekle birlikte, savunduğu ilkelerle sosyal demokrasinin amaçlarına yaklaşan bir demokrasi tanımının aynı tarihsel dönemde yükseldiğine tanık oluyoruz: Bu, eşitlik ve özgürlüğün doğuştan değil, içinde yaşanılan toplumsal koşulların ıslahıyla sağlanan değerler olduğunu vurgulayan Marksist demokrasi anlayışıdır. Bu anlayış, *"burjuva demokrasisi"* veya *"biçimsel demokrasi"* olarak isimlendirdiği klasik (veya siyasal) demokrasiyi, kapitalist toplumun demokrasisi olarak tanımlar. Marksist demokrasi anlayışına göre biçimsel demokrasiyi oluşturan öğeler, yurttaş özgürlüklerinin (insan hakları) teminat altına alınması, çoğulculuk, sözleşme sistemi ve temsil ilkesidir.

¹⁰ Joseph A. SCHUMPETER; Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi, çev. Tunay Akoğlu-Rasin Tınaz, C. 1, 3. bası, Varlık yayınları, İstanbul 1977, s.269.

¹¹ Ayferi GÖZE; Siyasal Düşünce Tarihi, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1983, s.302 vd...

İnsan hakları açısından, toplumun ekonomik yapısıyla ilgili olarak mülkiyet hakkına dikkat çeker. Bu hak, herkesin mülkiyet sahibi olabilmesi demektir. Kapitalist özel mülkiyet ise hakkın kullanımının bir sonucu olarak halkın büyük çoğunluğunu de facto (emek gücüne sahip olunması dışında) mülk edinme hakkından yoksun bırakır. Mülkiyet, kullanmak ve tasarruf etmeye dayalı iki yönlü bir hak ise, çoğunluğu mülk edinmekten mahrum bırakmak, aynı zamanda onları iktisadi hayatın koşulları ve ürünleri üzerinde tasarrufta bulunmaktan alıkoymak anlamına gelir. Ayrıca ekonomik güç, daima siyasi gücü denetleme ve nüfuz altında tutma eğiliminde olduğu için, iktisadi güçten yoksun bırakılanlar, siyaset sahnesinde de karşımıza imtiyazsız kimseler olarak çıkarlar. Tüm bunlar sonucunda eşitlik eşitsizliğe ve özgürlük sadece bir potansiyele dönüşür. Biçimsel demokrasinin tanıdığı sözleşme özgürlüğünün öngördüğü ilişki bu durumda mülk sahipleri ile mülkiyetten yoksun bırakılanların ilişkisi olacaktır¹². Marksist demokrasi anlayışı, biçimsel demokrasinin bu paradoksunun devletleştirme yoluyla, yani özel mülkiyeti ortadan kaldırarak çözülebileceğini; yahut daha bilinen bir söylemle üretim araçlarının mülkiyetinin kollektif kullanıma arzı ile mümkün olabile-ceğini savunur ki, tanımın odaklandığı nokta yine "kim yönetecek?" sorusaldır. Cevabı, "mülkiyet hakkına sahip olanın, siyasal karar alma mekanizmalarının yönlendiricisi olacağı" biçiminde verilmiştir.

Tüm bu tanımlar, 'ilkeler' konusuna değinmekle birlikte, ilkeleri ideolojik eğilimlere uygun demokrasi anlayışı içinde eritiyor. Demokrasinin pekçok ilkesinden sadece biri olabilecek 'katılım'ın bir yönü üzerinde, yani yönetimde kimin etkin olacağı veya olması gerektiği sorununun etrafında dönerek konuyu açıklamaya çalışıyorlar.

Halbuki çağımızda bir siyasal sistemin demokratik olduğunu kabul ettiğimizde hemen ilgimizi "hangi ölçütlere göre demokratik?" sorusuna yöneltiyoruz. Bu ölçütler, her siyasal sistemin tercihi göre farklı sıralanabilirler. Örneğin bazı sistemler için katılım, bazıları için sınırlı iktidar veya daha başka bir ilke önceliğe sahip olabilir. Önemli olan demokratik ilkeler dizisinin, bir demokraside belli ölçüler içinde mutlaka yer almış olmasıdır. Çoğunluğun iradesiyle yönetimi devralmış iktidarın, gelecek seçimlere kadar ülkeyi dilediği biçimde yönetmesi esasına dayanan bir siyasal sistemde, seçme ve seçilme anlamında katılım gerçekleşmiştir; bu yönüyle demokrasinin varlığından sözedilebilir. Fakat azınlık haklarının korunması, keyfi uygulamalar karşısında birey özgürlüklerine dokunulmaz alanlar yaratılması, iktidarın denetlenmesi için bireysel veya örgütlü tepkilere uygun zeminler sağlanması gibi demokrasinin 'olmazsa olmaz' daha birçok koşulu vardır. Bu yüzden "demokrasi nedir?" sorusunu "ne kadar demokrasidir?" sorusuyla bütünleyip siyasal sistemlere yaklaşmak gerekir¹³. Bu durumda demokrasinin tiplerinden değil, birbirini

¹² Bkz. Agnes HELLER; "Biçimsel Demokrasi Üzerine", çev. Erkan Akın, İçinde: Sivil Toplum ve Devlet (Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar), Der. John Keane, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s. 157-158.

¹³ G. SARTORİ; Demokrasi Teorisine..., s.199.

tamamlayan ilkelerden oluşan bir demokratik yapıdan bahsetmek daha uygun olacaktır. Demokrasi yazınına doğrudan demokrasi, temsili demokrasi gibi geleneksel tiplerini de aşarak; parti rekabeti demokrasisi, baskı grupları demokrasisi, katılımcı demokrasi, delegasyoncu demokrasi, plebisiter demokrasi, anayasal demokrasi¹⁴ gibi çok çeşitli tanımlarla doldurmak kavramı aydınlığa kavuşturmaktan çok, demokrasi konusunda zaten yaşanan kavram kargaşasını daha da artırmak sonucunu doğurur. Bu nedenle farklı demokrasilerden değil, bir siyasal yapıda değişik kurumsal birimlerin demokrasiyi yansıtmış ve herhalde özgür bireyin sesini toplumsal yaşamın her alanında tek başına veya sivil toplum örgütleri içinde duyurmasından söz edebiliriz. Böylece demokrasiyi tanımaya çalışırken sıklıkla vurguladığımız birey ve bireysel özgürlük değerlerinden liberal demokrasi kavramına da ulaşılmış oluyoruz. Çünkü demokratların üzerinde uzlaştığı gerçek, demokrasinin çağdaş dünyaya liberalleşerek girdiğidir.

B) İLKESEL YAKLAŞIM

1. Demokrasi Bireysel Özgürlük İlkesine Dayanır

Demokrasiye "ilkeler" yönünden bakmak, tanım konusunda yaşadığımız güçlüğü bir parça yumuşatacaktır. R. Dahl, özgürlüğün insan gelişiminin ve kişisel çıkarların korunması için demokrasinin bir araç işlevi gördüğünü söylüyor. *"Demokrasi kişilerin kendi tercih ettiği yasalara göre yaşama olanağını, olası en geniş sınırlara kadar genişletmektedir ki bu, bireyin kaderini tayin özgürlüğüdür."* Ayrıca *"bir rejimin özelliği ile, o rejimin insanların nitelikleri arasında bir biçimde ilişki olduğu eski Yunan'dan beri kabul gören bir gerçektir. Siyasal yaşama aktif olarak katılma olanaklarını herkese sağlamak suretiyle demokrasi, başka hiçbir rejimin yapamayacağı bir biçimde bağımsızlık, kendine güvenme ve kamusal bir ruha sahip olmayı geliştirmektedir. Ancak demokratik rejimler, bu niteliklerin gelişebileceği koşulları sağlar."* *"Bir devletin düzenlemelerine ve eylemlerine tabi olan kimselerin genel çıkarlarını korumak bakımından demokrasi vazgeçilmezdir. Bu genel çıkarlar özgürlük ve kişisel gelişmeyi içermekle birlikte, aynı zamanda belirli bir toplumda ve tarihsel durumda insanların önemli olduklarına inanabilecekleri isteklerin, ihtiyaçların, uygulamaların ve hakların meydana getirdiği geniş bir yelpazeyi de kapsar"*¹⁵. Bu yaklaşım, siyasal yapılanmanın temel birimi olarak bireyin alındığı ve söylemin bireysel özgürlük ekseninde biçimlendirildiği bir yaklaşımdır ve demokrasinin tüm yorumlarında birey ve bireyin özgürlük, kendini geliştirme hakkı ön plandadır.

¹⁴ Vural SAVAS; İktisat Politikası Anayasası, Anayasa Yargısı, C. 5, s.86-87, Ergun ÖZBUDUN; Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi yayınevi, Ankara 1993, s.175.

¹⁵ Tanımlar ve açıklamalar için Bkz. R. DAHL; Demokrasi ve Eleştirileri, s.110 vd...

2. Çoğunluğun Sınırlı Yönetimi ve Çoğulculuk

Yukarıda demokrasi konusundaki tanımların "kim yönetmeli" sorunsalı etrafında geliştirildiğinden söz edilmişti. Burada ileriye doğru bir adım atıyor ve dikkatlerimizi "kim yönetmeli" den "nasıl yönetmeli" konusuna çeviriyoruz. Bu andan itibaren de "siyasi iktidarın gücü ve yetkilerini sınırlamak" demokrasinin yaşamsal ilkesi oluyor. Üzerinde uzlaşılan diğer belli başlı ilkelerden olan serbest seçimler ve iktidarın seçim yoluyla devredilmesi¹⁶, sınırlı çoğunluk veya iktidarın yetkilerinin çeşitli şekillerde sınırlanması ilkesi ile birlikte uygulanan ve yaşamsal pratik kazanan ilkelerdir. Aynı konuyu H.Mayo'nun değerlendirmesi ile ele aldığımızda, demokrasinin temel değerlerinin şöyle sıralandığını görüyoruz: "Fikir çatışmaları, çatışmaların barışçı yollarla halli, değişen bir toplumda barışçı değişimin koşullarını yaratmak, zorlamanın en az olması ve yöneticilere bir düzen dahilinde halef bulunması"¹⁷. Mayo, zorlamanın en az olmasını "azınlığın tek kişi bile olsa güdülen siyasetlerin oluşumuna katılma hakkı" olarak tanımlıyor¹⁸; bu da "sınırlı çoğunluk" kavramının anlamsal içeriğini hemen hemen aynen yansıtıyor.

Kuşkusuz 20. Yüzyıl'ın ilk yarısında, demokratik teori henüz şekillenirken çizilen genel çerçevelere, her alanda hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşayan toplumsal yapılar çeşitli öğeler eklemiştir. Sayılan bu değerler, ilkesel plana aktarıldığında daha derli toplu kategoriler içinde kendilerine örneğin katılım, çoğulculuk, açıklık gibi çeşitli isimler de bulmuşlardır. Yine demokrasinin bir ilkesi olan çoğunlukçuluk, çoğunluğun iradesiyle belirlenen siyasi grubun iktidarını öngörürken; çoğulculuk, bu iktidarın olası baskı ve keyfiliklerinden, tercihini çoğunluğun aksi yönde kullanmış olan azınlığı korumak hedefine yönelmiş bir ilkeyi yansıtır. Gerçekten siyasal alanda demokrasinin kazandığı ilk anlam çoğunluk yönetimi ilkesine dayanan bir sistem olduğudur. Öte yandan demokrasinin kökeninde Stoacılar tarafından verilmiş ve John Locke'un öğretisiyle daha kesin ve belirli bir biçime sokulmuş daha geniş bir anlam da vardır. Buna göre tüm erkin bir elde toplanması tehlikelidir; bu nedenle tek doğru yönetim, sınırlı yetkiye sahip olan yönetimdir. Tüm yönetimler, hem azınlıkta kalan grupların hem de bireylerin korunması için frenleme ve sınırlama yöntemleriyle denetim altına alınmalıdır¹⁹. Çağdaş demokrasilerin ciddiyetini ve gerçekliğini kanıtlamada en güçlü kriter sayılan çoğulculuk ilkesi; çoğunluğun yönetimine, azınlıkta kalanların haklarını koruma yönünden sınırlar getiriyor. Ayrıca bir görüşe göre çoğulculuk; "çıkarcı grupların taleplerini uzlaştıracak ekonomik ve toplumsal politikalar üretmek konusunda devlete demokratik sorumluluklar yükler. Aynı sorumluluk, toplumun örgütsüz kesimlerinin de taleplerini aktaracak yönetsel

¹⁶ G. SARTORİ; Demokrasi Teorisine..., s.32 vd.

¹⁷ Bkz. Henry B. MAYO; Demokratik Teoriye Giriş, çev. Emre Kongar, Ankara 1964, s.185-191.

¹⁸ H. MAYO, Demokratik Teoriye..., s.189.

¹⁹ Edward McNall BURNS; Çağdaş Siyasal Düşünceler, çev. Alaeddin Şenel, 2. bası, Ankara 1984, s.4.

mekanizmaların, kamu yönetimince sağlanmasını ve işletilmesini gerektirir. Başka deyişle devlet, yasama işlevinin siyasa oluşturma yönünü toplumla paylaşmaktadır. Bu süreçte 18. Yüzyıl'a göre değişen, birey yerine örgütlü grupların devreye girmesi, bireysel ve toplumsal çıkarı belirlemesidir"²⁰. Bu görüş, son yıllarda atağa kalkan ve birey özgürlüğünü, ekonomik alandaki serbesti ilkesi ile bütünleyen neo-liberal versiyonların, refah devleti kavramı ve uygulamalarını tartışmaya açtığı ve güçlü eleştirilerle oldukça yıpratıldığı günümüzde; sosyal demokrasinin, çoğulculuk ilkesini demokratik devlet misyonu ile ilişkilendirdiği bir perspektifi yansıtır ki; antitezini, "hertürlü devlet düzenlemesine hayır" biçiminde beraberinde getirir. Bugün farklı ideolojilerin "sınırlı çoğunluk" deyişimiyle ortaklaşa ifade ettikleri, çoğulculuğun bu şekildeki yorumu değil; ulusal iradenin belirlediği çoğunluk yönetiminin, azınlıkta kalanların haklarına saygılı, kısıtlanmış bir yönetim olduğu ve sivil toplum bünyesindeki hertürlü örgütlenmeye devlet tarafından müdahale edilmemesi gereğidir. Çağdaş demokrasiler bu aşamaya, sırtını tanrısal irade mitosuna dayamış mutlak iktidarların keyfi yönetimlerinden, kendilerini temsil eden parlamentoların yaptığı yasalara sığınarak kurtula-bileceğini düşünen ve .bu nedenle halk egemenliği, ulusal egemenlik gibi kavramları ve onların uzantısı kurumları kutsayan kitlelerin, çoğunluğun baskı aracı haline getirilen kanunlarla yaşadığı hayal kırıklıkları sonucunda geldi. Bugün çağdaş demokrasinin temel sorunu birey özgürlüğünün sağlanmasıdır. "Eğer bireysel farklılık, çoğunluğun onaylamadığı görüşleri desteklemek, savunmak ve çoğunluktan farklı bir davranış yolu izlemek hakkını içermiyorsa, bu özgürlüğün hiçbir anlamı yoktur"²¹. Azınlıklara siyasal olarak kendini ifade hakkının verilmesi, günümüzde üzerinde en fazla titizlikle durulan bir demokrasi ilkesi ve ölçütüdür. Lord Acton, "Bir ülkenin gerçekten özgür olup olmadığına karar verebilmemiz için en kesin ölçüt, azınlıklara sağlanan güvenliğin ölçüsüdür"²² diyor.

3. Katılım

Demokrasinin diğer bir ilkesi çoğulculuk ve özgürlük değerlerini birlikte deyimleyen 'katılım'dır. L. Lipson, "Devlet demokratik ise, herkese adalete uygun düşecek biçimde yönetime katılma ve yönetimi denetleme olanağı vermelidir. Bu hak kişilerden esirgendiği ölçüde, demokrasi ülküsünden uzaklaşmış olur"²³. görüşündedir. R. Dahl ise, "demokratik sürecin ölçütleri" başlığı altında katılımın zorunlu unsurlarını sayıyor: Etkili katılım, eşit oy, aydınlanmış anlama, gündemin

²⁰ Birkan UYSAL SEZER; "Büyük Devlet-Küçük Devlet Tartışması, A.İ.D., C.25, Sayı: 4, Aralık 92, s.7.

²¹ Allen J. SMITH; The Growth and Decadence of Constitutional Government, New York: 1930, s.230.

²² Aktaran: G. SARTORI; Demokrasi Teorisine..., s. 34.

²³ Leslie LIPSON; Politika Biliminin Temel Sorunları, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, 2. bası, Ankara 1978, s. 489.

denetlenmesi. Etkili katılım, "bağlayıcı kararların alınma sürecinde yurttaşların ortaya çıkacak nihai sonuç hakkında kendi tercihlerini ifade etmek için gerekli ve eşit olanaklara sahip olmasıdır." Eşit oy, "kollektif kararlaşırma aşamasında yurttaş tercihlerinin eşit ağırlığa sahip olmasıdır." Aydınlanmış anlama, demokrasinin algılanış biçimiyle değer kazanan bir katılım unsurudur. Halk, kendisi için iyi olan tercihlerde bulunabilmek için, öncelikle ne istediğini veya neyin iyi olduğunu bilmeyi, en azından bu konuda aydınlatılmış olmayı ister. Demokratik sürecin işlerliği bakımından bu son derece gereklidir. Gündemin denetlenmesi, demokratik karar alma süreçlerinin dar kapsamlı bir gündemle sınırlanmış olması veya bu konuda halkı dışlayıcı tutum alınması gibi olası durumlara karşı, gündemin halk tarafından saptanması veya gündemi oluşturan konuların halk tarafından sıraya konması anlamına gelir ki, "demokrasilerde halk son sözü söylemeli" derken kast edilen de budur²⁴.

4. Eşitlik

Demokrasinin "olmazsa olmaz" diğer ilkesi eşitliktir. Bu, klasik demokrasinin vurguladığı kanunlar önünde eşitlik, oy vermede eşitlik konularını da içeren daha geniş bir eşitlik anlayışıdır. Bugün çağdaş demokrasilerin belli başlı sorunlarının kaynağı, devlet faaliyetlerinde eşitlik ilkesinin uygulanış biçim ve dereceleridir. Demokrasinin eşitlik boyutu, çağdaş devletin müdahaleci karakterine yön vermiş; uyguladığı ekonomi politikalarının da yardımıyla toplumsal yaşamın tüm alanlarına dal budak salan devlet, eşitlik değerini gerçekleştirme adına birey özgürlüklerine yönelmiş bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Böylece çağdaş demokrasinin yine temel sorunlarından biri daha yaratılmıştır: Bu sorun, özgürlük ve eşitlik ilkelerini uyumlu kılma sorunudur. "Özgürlük içinde eşitlik mi, yoksa eşitlik içinde özgürlük mü?" sorusuna vereceğimiz yanıtlar, devlet tercihimizi de biçimlendirir.

Özgürlüğü simgeleyen liberalizm ile özgürlük ve eşitliği birlikte simgelemesi beklenen demokrasi, birkaç yüzyıldır bu iki temel değer, yaşanan dönemler içinde birinin veya diğerinin dönüşümlü olarak önplana çıkması nedeniyle bazan çatışıp bazan uzlaşmaktadırlar. Çağdaş demokrasinin özgürlüğü temel değer olarak aldığı kabul ediyorsak, önüne hiçbir niteleyici koymaksızın sadece "demokrasi" terimi maksadı ifadeye yetecektir. Fakat 20. Yüzyıl toplumların sınıflı bir yapı içinde algılandığı, bu sınıflar arasındaki çatışmaların kaçınılmaz, uzlaşmaların ancak hak ve çıkar dengeleri kurularak sağlanabildiği bir yüzyıldır ki; eşitlik, özgürlük kadar önemli bir değer olarak kendini dayatmaktadır. Bu nedenle demokrasi, eşitlik ilkesinin ağır bastığı bir siyasal kavram gibi görünmektedir. Eşitlik vurgusunun biraz ağır basması nedeniyle çağdaş demokrasiler, özgürlüğü de kavrayıcı biçimde 'liberal demokrasiler' olarak isimlendirilmektedirler. L. Lipson, "Demokrasinin dayandığı

²⁴ Bkz. R. DAHL; Demokrasi ve..., s.137 vd...

temeller eşitlik ve özgürlüktür. Demokratik değerler hep bu birbiriyle kaynaşmış olan kavramlar üzerine oturtulmalıdır"²⁵. derken belirttiğimiz gerçeği vurguluyor.

Sonuçta, siyasal katılımın çok boyutlu ve geniş kapsamlı olması anlamında çoğulculuk ilkesini de katarsak, eşitlik amacına yönelen çağdaş demokrasilerin çoğulcu özgürlükçü demokrasiler olduklarını söyleyebiliriz.

C) KURUMSAL YAKLAŞIM

Demokrasiyi belirli ilkeler doğrultusunda işlemesi gereken bir süreç olarak kabul ediyorsak, bu sürecin işleyebilmek için gerek duyacağı bir takım kurumların oluşturulması zorunludur. Bu kurumlar, toplumsal koşullara ve toplumun ölçeğine bağlı olarak değişecektir. Yukarıda çok özet olarak değindiğimiz demokratik ilkelerin herbiri bir kurumsal yapı içinde varlık kazanır. Bu kurumların niteliği ve işlerlik düzeyi, çağdaş demokrasileri tanımada ve anlamada önemli bir göstergedir. Konuya yine bireycilik ilkesinden bir giriş yapacağız. Çünkü çağdaş demokrasiyi, batının ürettiği değerlerin sistemli bir bütünü olarak ele aldığımızda, bu değerler içinde en ağırlıklı grubun bireyciliği baz alan değerler grubu olduğu söylenebilir. Doğaldır ki bu olgu, bir takım toplumsal sonuçlar da doğuracaktır. Yukarıda değindiğimiz gibi "kim yönetmeli?" sorunsalını "bir devlet nasıl örgütlenmeli ki, kötü yöneticiler şiddet kullanılmaksızın yönetimden uzaklaştırılabilsin?"²⁶ çevirdiğimiz anda, kendimizi tamamen pratik bir problem karşısında buluyoruz. Böylece aynı zamanda yaşadığımız pekçok kuramsal zorluktan da kurtuluyoruz. Çünkü bu andan itibaren tüm çağdaş demokrasi tanımlamaları ve dayandığı ilkeler, sınırlı bir hükümeti sağlamaya yönelik formüller etrafında geliştirilecektir. Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde liberallerin demokrasi eleştirisinin sağladığı en büyük fayda, hükümetlerin sınırlandırılması konusunda getirmiş oldukları gerekçe ve çözüm zenginliğidir. Gerçi yönetimin sınırlandırılmasını, onun demokratik olarak seçilmesinden daha önemli gören ve demokrasiyi salt özgürlüğü sağlayan bir araç olarak değerlendiren liberal görüş²⁷ bazı yönleriyle karşı tezlerini de üretmiştir. Ama, çağımızın en büyük tehlikesine, "gücünü çoğunluktan alan despotizm" tehlikesine karşı, "sınırlı yönetim" tezini değişik kaynaklarla besleyerek tutarlı bir biçimde işlemesiyle, demokrasinin bu en büyük sorunu üzerinde dikkatlerin toplanmasını da sağlamıştır. Sorunu niçin böylesine önemiştir? Çünkü zorba yönetimler bireyi ve birey merkezli tüm toplumsal ilişkileri zedeleyen, bu yönüyle de hem toplumsal barışı, hem birey ve toplumun doğal gelişimini engelleyen yönetimlerdir. Yöneticilerin hareketlerine hiçbir sınır konulmamasını savunan hemen hemen hiçbir toplum yoktur. Geleneksel toplumlarda

²⁵ L. LIPSON; Politika Biliminin..., s.494.

²⁶ Demokrasiye bu tarz yaklaşım için Bkz. Karl POPPER; "Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış" çev. İhsan Duran Dağı, Yeni Forum, C.9 (1988), No: 210, s.211-25.

²⁷ Norman P. BARRY; Yeni Sağ, çev. Cevdet Aykan, Ankara, s.227.

zorbalığa karşı koyan kurumsallaşmış bazı güçler yanında; hükümetin sınırları, yöneticilerin her yere ulaşabilme olanağından yoksun oluşları gibi doğal bir nedenle de kendiliğinden çizilmişti. Günümüzün yönetimleri ise modern teknoloji sayesinde, toplumun en uzak köşelerine ulaşma gücüne sahiptir. Üstelik çağdaşlaşmanın, hükümetin kamu gücünü dengeleyen akrabalık, dini kurumlar, kabile bağları gibi geleneksel kurumların da etkisini azaltması yüzünden bugün yönetimlerin zorba olabilme tehlike potansiyeli ve olasılığı her zamankinden daha yüksektir²⁸. Bu tehlike "*hangi türden kurumsal düzenlemelerle alabildiğine güçlü modern devletin gücüne sınırlamalar konabilir?*" sorusuna verilecek yanıtı da hazırlamıştır: Batı demokrasi-lerinde varolan türden kurumlar ve onlar eliyle sağlanacak düzenlemeler... Çizdiğimiz genel çerçeve içinde kalmak koşuluyla çok çeşitli kurumsal güvenceler yaratmak mümkündür. Bunların belli başlılarını anayasa, parlamento, siyasi partiler, baskı grupları olarak sıralayabiliriz.

Gerçekten de sınırlı yönetim için akla ilk gelen çözüm, çoğunluk oyuyla hükümetin düşürülmesine (siyasi iktidarın barışçı yolla değişimi) olanak tanıyan bir anayasa olmuştur²⁹. Anayasa, demokrasinin "*denetim*" ilkesine bir yönüyle tekabül eden bir kurumdur. Bu, çoğunluğun her zaman haklı olduğu anlamına gelmez ama demokrasi kuramcıları, bu usulün şimdiye kadar keşfedilenlerin en iyisi olduğunu söylüyor. Bir başka deyişle demokrasinin temel kurumlarından birinin, üstlendiği işlevle anayasa olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde çağdaş demokrasinin, aynı zamanda batıda gelişen değerler bütünü üzerinde az çok uzlaşmış tüm çağdaş devletleri tanımlamakta kullanılan bir deyim olduğu düşünüldüğünde, birey özgürlüklerinin siyasal iktidara karşı güvence altına alındığı ve hükümetin sınırlandırıldığı devlet tipinin "*anayasal devlet*" veya "*anayasal demokrasi*" olarak adlandırılması, demokrasinin anayasal planda kurumsallaştığını da gösterir. Ancak bu anlamda sınırlı hükümetin, "*İlkesel Yaklaşım*" başlığı altında değerlendirdiğimiz "*sınırlı çoğunluk*" ilkesinden farklı olduğunun bilhassa altını çizmeliyiz. Sınırlı çoğunluk, tercihini mevcut yönetim lehinde kullanmamış azınlığın haklarını garanti ederken; anayasal demokrasi veya sınırlı yönetim tüm yönetilenleri (ki, buna iradesini yönetim lehine kullanmış çoğunluk ta dahildir) iktidarın olası zorbalığına karşı korur.

Demokrasi hakkında pekçok şey yazılmış ve söylenmiş. Bilinenleri tekrarlamak için veya yepyeni şeyler söylemek iddiasıyla değil; etrafında gezindiğimiz kavramsal alanı olabildiğince derli toplu saptamak bakımından kurumlara yaklaşıyoruz. Bu nedenle doğrudan veya yarı doğrudan demokrasinin değil, çağımızda yaşayan biçimiyle yani temsili niteliğiyle demokrasinin bir diğer kurumuna yöneliyoruz ki bu kurum parlamentodur. Çağdaş demokrasiler, geniş coğrafyalarda kalabalık halk toplulukla-

²⁸ Peter L. BERGER; "Günümüz Dünyasında Demokrasi", çev. Cevdet Aykan, İçinde: Sosyal-Siyasal Teori, Der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s.31-37.

²⁹ Karl POPPER; "Açık Toplum ve Düşmanlarına...", çev. Cevdet Aykan, s.26.

rının yönetim biçimi olmakla doğrudan veya yarı doğrudan yönetim mekanizmalarını bazı istisnai uygulamalar dışında yitirmişlerdir. De Tracy, "*Temsili demokrasi...uzun bir zaman boyunca ve geniş bir toprak parçası üzerinde uygulanabilir hale getirilmiş demokrasidir.*" diyor. 1820'de J. Stuart Mill, "*temsil sisteminin, içinde belki hem spekülatif ve hem de pratik tüm zorlukların çözümünün bulunduğu modern zamanların büyük keşfi*" olduğunu ileri sürmüştü³⁰. Böylece ulus-devletin modern dünyası içinde ve çok daha geniş bir toprak parçası üzerinde halktan yasa ve düzenleme yapma yetkisini belirli dönemler için devralmış bir yönetim oluşturuldu. Halkın kendi adına, yönetim yetkilerini kullanmak üzere özgür iradeleriyle temsilcilerini seçip gönderdiği parlamentolar, demokrasinin temel kurumları haline geldiler. Tarihsel süreçte, bu yapının bünyesinde oluşan ilişkiler ve örgütler ağı, parlamentoyu da aşan bir niteliğe büründü. Demokrasinin, temsil ile birleşmesinden kaynaklanan değişimi, kendine özgü sorunlar yaratmıştır. Öyle ki, bugün çağdaş devletin görev ve yetkileri tartışması, bizi farkında olmadan demokrasi tartışmasına çekmektedir. Bütünüyle yeni ve büyük ölçüde karmaşık bir siyasal kurumlar kümesi egemen meclisin yerini almış ve temsili demokrasinin bu kurumları, yönetimi halkın erişemeyeceği kadar uzak bir mesafeye çekmiştir. Parlamento, demokrasinin bir yönüyle kurumsal güvencesi iken; bir yönüyle de temsilin özüne sadık kalarak aşması gereken bir sorunlar yumağı yaratmıştır.

Çağdaş demokrasilerin diğer önemli kurumları olan siyasi partiler ve baskı grupları, politik alanı çerçeveleyen kurumlar olarak dikkat çekmektedir. Baskı grupları, çoğulcu bir demokratik modelde iktidar olabilecek alternatif kesimlere güç katar ve yönetimi sivil toplum duyarlığı içinde sürekli gözhapsinde tutarken, siyasi iktidarı toplumsal taleplere daha duyarlı kılmak konusunda etkili olmaktadır.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra batıda anayasal statüye kavuşturulmuş siyasi partiler ise, siyasal sistemin demokratik yapısının hem göstergesi, hem de bir kısım faaliyetleri ile demokrasinin potansiyel zaafıdır. Bu gelişme, demokrasiyi bekleyen önemli bir tehlikenin de habercisidir. Demokrasi iktidarı elde etmek ve iktidarda kalabilmek mücadelesi değil, bireysel ve toplumsal gelişmede aynı anda hem amaç, hem rehber, hem de araç olabilen ilkeler, değerler, yöntemler ve kurumlar bütünüdür. Siyasi parti, partileşme ve partili mücadelenin ilke, amaç ve yöntemleri bu önkabule göre biçimlenmediği sürece partiler, bir yönüyle demokrasinin emniyet sübapları iken diğer yönüyle potansiyel zaafı olmakta devam edeceklerdir.

³⁰ Aktaran: R. DAHL, Demokrasi ve..., s.35-36.

II. ÇAĞDAŞ DEVLET

İkinci kavram ve düşünce gezimizin ikinci durağı çağdaş devlet hakkında söyleyeceklerimiz, devlet kavramının izlediği yol üzerinde ulaştığı durakta yaşadığı sorunları da bildirir: Büyüyen devlet... yarattığı sorunlar... ve duyulan sınırlı devlet özelemleri... Esasen demokrasinin çağdaş tanım ve anlamını daha önce ele almamız da, çağdaş devletin demokrasi sorununa daha güçlü bir vurgu yapabilmek içindi.

A) ÇAĞDAŞ DEVLET MÜDAHALECİDİR

Sartori; *"Bizler artık özgürlüğü değerlendiremiyoruz. Bizler için önemli olan gerçek, demokrasi de değildir. Bizler için önemli olan gereksinimlerimizi gideren ve menfaatler sağlayan bir devlettir. İnsanoğlu fiyatı ne olursa olsun korunan bir varlık olmayı istiyor ve bu yararları sağlamak için Hobbes ve çağdaşları gibi kendilerini gözeticeğine inandığı kişilere kaderini terkediyor."* diyor³¹ ve gerekçelerini de şöyle açıklıyor: *"Batılı kişi yeterli bir özgürlüğe sahiptir. Artık güvenlik ve refah aramaktadır. Bu nedenle gereksinimlerini dikkate alacak koruyucu bir devlete değer vermektedir"*³².

Son yüzyılda korkunç bir hızla büyüyen ve her türlü ideolojiyi aşarak bütüncül bir karakter kazanan devletin, yurttaş talepleriyle büyüdüğü yolundaki bu açıklama önemlidir. Chevalier de, devletin esrarlı, uzak ve korkutucu görüntüsünden sıyrılarak, toplumun içinde daha beşeri bir kimlikle görünmesini, yurttaşların refah ve mutluluğuna çalışmasını, yurttaşların artan ihtiyaçlarını tatmin eden yeni bir görüntüyle ortaya çıkmasını, bu yoldaki artan isteklere bağlıyor ve diyor ki; *"Devletin jandarma devlet olduğu devirleri özlemle hatırlayan işadamları, tarımcılar bugün devletten çok şey beklemektedirler. Bu büyük bir çelişkidir"*³³.

Gerçekten günümüzün demokratik devleti gittikçe herşeyi yapan bir devlet olmuştur. İster koşulların baskısıyla, ister önceden düşünülmüş bir seçimin sonucu olsun, artık siyasal sistemlerimiz daha önce düzenlenmemiş alanlara gittikçe daha fazla müdahale eder bir duruma gelmiştir. Gittikçe daha çok kararlar kolektifleşmiş, bir başka deyişle herkesi ilgilendiren kararlar otoriteye dayalı bir biçimde ve ilgililerin iradesi dışında alınır olmuştur. Fakat devletin görünür eli piyasanın görünmez eli ile çarpışmaya başlayınca, savaş ta ufukta belirmiştir³⁴. Siyaset bilimcisi Mannheim da

³¹ G. SARTORİ; Demokrasi Teorisine..., s.536.

³² G. SARTORİ; Demokrasi Teorisine..., s.530.

³³ Bkz. J. CHEVALIER; "Koruyucu Müşfik Devlet Fikrinin Sonu", çev. Dündar Sağlam-Kemal Çakman, İçinde: Dünya Ekonomisinde Bunalım (Seçme Yazılar), İstanbul 1983, s. 96-1000 (s.97).

³⁴ G. SARTORİ; Demokrasi Teorisine..., s.431 vd..

çağımız dünyasının, kolektifleştirilme yolunda yıldırım hızıyla ilerlediğini söylüyor³⁵. Bu yeni olgunun 1960 sonrasında aldığı isim ise "*demokratik kolektivizm*"dir. O yıllarda herhangi bir ülkede örneğini görmediğimiz bir özgür girişim ekonomisine geri dönüş yakın bir gelecekte gerçekleşecek bir olasılık gibi görünmemiş; demokratik sosyalizm, tutucu kolektivizm ve refah devleti biçiminde kolektivizmin iyice yerleştiği kabul edilmiştir. Dünyamızda devletin ekonomik fonksiyonları konusundaki, son yirmibeş yıl öncesine kadar egemen olan genel kanı; devlet gözetiminde sağlıklı bir biçimde gelişen ekonomik sistemin, bireylerin hırslarının ve aptallığının yolaçtığı zararları hemen kapatabilecek gücü var iken, saf liberal ilkelere geri dönüşün saati geri almak ve zamanı daha ilkel bir çağa geri götürmek olacağıdır³⁶. Fakat tüm dünyada bir toplumsal ve ekonomik kargaşa sürecine 1970'li yıllardan itibaren girilmiş olması, refahı sağlamak üzere büyüyen ve ekonomiyi kontrol eden devlete karşı güven duygusunu zayıflatmıştır. Dikkatler, büyüyen devlette çoğulcu demokratik yapılanmaya rağmen, ekonomik alanda kendisine tanınan geniş yetkilerle çıkar kollayıp gözetme aracı haline getirilen siyasi iktidarların keyfi tutum ve politikalarına yönelmiştir. Liberal demokrasinin sağladığı en büyük kazanım olan sınırlı hükümet ve iktidarın ehlileştirilmesi konusundaki entelektüel birikim, çoğulculuğun sivil toplum katlarında yarattığı dinamizm, kapitalist ekonominin eşlik ettiği başdöndürücü bir gelişim ve ulaşılan sosyal refah, ekonomik alana aşama aşama yayılan devletin, sağladığı güçle özerk alanlar için yarattığı potansiyel ve bazan da eylemsel tehlikeyi gizlemeye yetmiyor. Günümüzde bu müdahalelerin birey özgürlüklerini tehdit edici boyutlara ulaşmasından duyulan hoşnutsuzluklar, devlet müdahaleleri destekleme, teşvik, vergi indirimi, vergi bağışıklığı, kredi gibi girişimcinin çıkarları paralelinde seyrettikçe değil; bu müdahaleler daha çok yoksul kesimi destekleme programları çerçevesinde yapıldıkça etkili biçimde yükselmektedir. Devlet karışmacılığının, doğrudan birey özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik sonuçları kadar, karışmacılığın sağladığı çıkarlarla beslenen grupların çoğulcu toplum dengelerini bozmasından doğacak özgürlük kısıtlamaları da önemlidir. Hal böyle olunca müdahalenin kendisinden çok, yöneldiği amaçlar ve doğurduğu sonuçlar önem kazanmaktadır. Tartışmaların "*devlet müdahalesi yararlı mıdır? zararlı mıdır?*"dan "*bireysel ve toplumsal çıkarların uzlaşma zemininde devlet müdahalesinin kaybettirdikleri ve kazandırdıkları*" alanına kaydırılması ve konuya bu açıdan yaklaşılması daha doğru olacaktır.

Çağımızda devlet, sosyal eşitliği sağlamak için kendisine başvurarak ekonomik yönden güçlü olanların karşısında korunmak isteyenleri himaye etmeyi üstüne almıştır. Bu koruma, varlıklı gruplarla toplumun alt grupları arasında mevcut olan ve giderek artan mesafelerin daha fazla açılmasını önlemek ve toplumun alt gelir

³⁵ Aktaran: E. McNall BURNS; Çağdaş Siyasal Bilimler, s.326-327.

³⁶ E. McNall BURNS; Çağdaş... s.211.

gruplarına artan oranda teknik ve kültürel hizmet götürmek biçiminde belirmiştir. Demokrasi anlayışının eşitlik ülküsü ekseninde geliştirildiği çağımızda; toplumsal refah, kişilik onuru ve kişilik haklarının da bu ülkünün ayrılmaz parçası olduğu yolunda gelişen genel kanı, toplumsal refah kavramının içine "halkın üretkenliğini artırarak ve kazanma şevkini kırmaksızın olabildiğince eşit davranarak, kararlı, dengeli ama gittikçe artan bir genel refah sağlama" olarak tanımlanan "ekonomik demokrasi"yi de sokmuştur³⁷. Fakat devletin görevlerindeki artış, yalnızca bu yönde değildir. Çağdaş devletle ilgili bilinen apaçık gerçek, modern devletin çok daha müdahaleci olduğudur³⁸. Bunun en önemli nedenlerinde biri de, liberal ekonomiyi düzenlemesi gereken mekanizmanın, büyük firmalar arasındaki anlaşmalarla serbest piyasada rekabetin etkinliğinin zayıflaması nedeniyle işlememesi ve bu durumda, devletin kurup işletebileceği bir mekanizmaya gereksinim duyulmasıdır³⁹. Duverger, 19. Yüzyıldan günümüze kadar, Batıda iki sistemin birbirini izlediğini söylüyor. O'na göre bunların ilki olan liberal demokrasinin zayıf, elikolu bağlı bir devlet anlayışı vardı. Bu devletin belli bazı görevleri olacak; rekabete, her çeşit özel girişime ve serbest piyasa kurallarına hiçbir şekilde engel olmayacaktı. Fakat zorlanmadan 1914'e kadar gelmiş olan bu sistem yerini yavaş yavaş daha fonksiyonel bir devlete bırakmış ve 1945'ten sonra ise tekno-demokrasi dönemi başlamıştır. Tekno-demokrasinin ihtiyacı olan devlet, kuvvetli, topluma ekonomik ve sosyal bir düzen verebilecek yetenekte, üretimi ve mal değişimini, dış pazarlar bulunmasını sağlayabilecek bir devlettir⁴⁰. Bütün bu açıklamalardan sonra, tarihsel evriminin 21. Yüzyıl eşliğinde, küreselleşmenin toplumlar ve devletlerüstü söylemine eşlik eden evrensel yapılanma arayışlarına rağmen, çağdaş devlet alabildiğine büyük bir devlettir. Liberal ve demokrat kimlik-lerinin kendisine yüklediği işlevleri yerine getirmeye çalışırken, politika sarkacının salındığı yönde, karşı yönden gelen saldırıları göğüslemekte zorlanan ve meşruiyet zemini giderek kayganlaşan bir devlettir. Yüzyılımızın başında, ileri kapitalist aşamada sosyal adaleti sağlamak için müdahalede bulunmak ve bu ekonomik sistemin etkinliğini koruyarak, doğurduğu adaletsizlikleri hafifletmek devletin en önemli görevleri arasında sayılmışken ve eşitlikçi görüş adına bu uygulamalar onay görürken, bugün devlet niçin bu görevleri üstlendiği konusunda sorguya çekilmektedir.

B) ÇAĞDAŞ DEVLETTE SİYASAL SİSTEMLE EKONOMİK SİSTEM ETKİLEŞİM İÇİNDEDİR

³⁷ Henry A. WALLACE; The Price of Freedom, Washington 1940, s.31-32.

³⁸ Bkz. Metin KAZANCI; "Teknokrat Tanımı Üzerine Bir Deneme", AİD, C.5, Sayı: 4, Aralık 1972, s.14-29.

³⁹ Maurice DUVERGER; Seçimle Gelen Krallar, s.33.

⁴⁰ Maurice DUVERGER; Siyaset Sosyolojisi, çev. Şirin Tekeli, Varlık yayınları, İstanbul, s.312.

Siyaset ve ekonomi, çağdaş devletin birbiriyle çok yakından ilgili, hatta içiçe iki faaliyet alanı. Siyaset bilimi alanında yapılacak bir kavramsal çalışma için ekonomik süreçleri dikkate almak ne ölçüde gerekliyse; ekonomi biliminin kendine özgü sorunları ve devlet fonksiyonları konusunda geliştirdiği kuram ve sunduğu gerekçeleri değerlendirebilmek için de devletin işlevlerinin anlaşılması bir ön koşuldur. Terry Caslin, yakın zamana kadar devletin analizinin ekonomi ders kitaplarında genellikle gözardı edildiğini, her ne kadar hükümet politikaları incelenmekteyse de, devletin kendisinin gelişmeleri yönlendirmekten uzak, dışsal bir değişken olarak ele alındığını itiraf eder ve "*devlet, temel özellikleri derinlemesine incelenmek zorunda olunma-yan edilgen bir nesne olarak kabul edilmiştir*" der⁴¹. Bunun en önemli nedeni de ekonomi bilimiyle politika biliminin ayrı alanlar olduğuna ve birbirleriyle pek ilişkileri bulunmadığına inanılmasıydı. Bu inanın doğal sonucu olarak, bireysel özgürlüğün siyasal bir sorun, maddi refahın ise ekonomik bir sorun olduğu düşünülüyordu. Birbirinden ayrı alanlar olarak gördüğü ekonomi ile siyaseti değişik kombinasyonlarla birbirine bağlayabilen (demokrasi - kollektivizm, demokrasi - kapitalizm, kapitalizm -sosyalizm, kapitalizm-otoritarizm vs...) bu görüş⁴² liberal ekonomi ilkeleri doğrultusunda ekono-minin bağımsız bir faaliyet alanı olarak belirmesine olanak sağladı. Devletin artan müdahalelerinin siyasal sistem-ekonomi ilişkileri konusunda yarattığı güncel tartışmalar hukuk, siyaset ve ekonomi bilimlerinin kesiştiği noktada yeni bir bilimi temellendirdi: Politik İktisat... Devlet hergün yeni yeni nedenlerle ve yeni yeni kurumsal ve yasal düzenlemelerle ekonomik hayata müdahale etmekte iken, politik iktisatın temel konuları da; devletin ekonomideki yeri nedir?, nasıl olmalıdır? bu rol daha iyi nasıl oynanır? soruları etrafında biçimlenmiştir⁴³. Politik iktisat, bir yandan iktisat biliminin kurallarını diğer taraftan da siyaset biliminin kurallarını inceleyen ve bu kuralları devletin ekonomide rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek için biraraya getiren bir bilim olarak tanımlanmıştır.

Genellikle devletin ekonomiye karışma olgusu tartışılırken yapılan bir hata, ekonomik sorunların tartışmasının ekonomik temellerde, siyasal sorunların tartışmasının da siyasal temellerde yapılmış ve yönlendirilmiş olmasıdır. Halbuki iki sistemin (siyasal ve ekonomik sistem) birbiriyle yakın ilişkisi, sorunun her iki sitem açısından birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Her ekonomik modelin temelinde hukuki, ahlaki ve felsefi önermelerin yattığı, ekonomistlerce teslim edilmiş bir olgu olduğuna göre, herhangi bir iktisadi sistemle, geniş anlamda siyasal sistem arasında

⁴¹ Terry CASLIN; "Devlet ve Ekonomi" çev. Mensur Akgün, İçinde: Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler, Der. Kemali Saybaşı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993, s.290-314 (s.292).

⁴² Milton FRIEDMAN; Kapitalizm ve Özgürlük, çev. Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu, İstanbul 1988, s.23.

⁴³ Vural SAVAS; Politik İktisat, Beta Yay., İstanbul 1986, s.1.

çok yakın ilişkiler kurabiliriz⁴⁴. Adaletten refaha doğru gittikçe genişleyen devlet görevleri, bütün direnişlere rağmen iktisatla siyaseti birleştirmiş ve her ikisini ahlaka bağlamıştır⁴⁵. Çoğulcu Anayasa Hukuku da ekonomi-siyasi iktidar ilişkilerini iki modele göre düzenlemiştir ve bu modeller çerçevesinde konuya yaklaşmaktadır. Bunlar sivil toplum-devlet ayrımı üzerine kurulan liberal model ve sosyo-ekonomik dengeleri düzenleyici, devlet müdahalesinin genişlediği demokratik sosyal model olarak ayrılmıştır⁴⁶. Her iki model içinde de siyasi iktidarlar ekonomik alanda geniş bir hareket sahası bulabilmişlerdir. Esasen toplumsal sorunların niteliğinden ve iktisatın yönteminden yola çıkarak ta böyle bir oluşumu açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi toplumsal sorunların kaynağı ekonominin doğal işleyişi değil, bölüşüm alanını etkileyen insan yapısı kurumlardır. Üretim ve değişimin oluşturduğu kendiliğinden düzenin yanında bölüşüm, insan yapısı ve insanlarca değiştirilebilecek bir alan oluşturur. Bu alan, ahlaki değerleri de içine katacak biçimde değerlendirilebilir ve biçimlendirilebilir. Burada iktisatçı artık bilim adamı olarak değil, zanaatkar olarak işlev üstlenmelidir. Zanaatkar olarak iktisatçı homo-ekonomikula değil, toplumca biçimlendirilmiş gerçek insanla uğraşmak durumundadır. Çözümleme birimi olarak ta bireyden topluma bir kayış söz konusudur. Bu durumda politik iktisadın bilimsel önerileri insan yapısı bir düzenin, kendiliğinden düzenin yerini aldığı politik tartışmalar alanında dikkate alınacaktır⁴⁷.

Siyasal sistem-ekonomik sistem etkileşimi konusunda Toffler'ı hatırlamakta yarar var. *"İster demokratik, ister başka türlü her siyasi sistemde insanların nasıl servet yarattığıyla, kendilerini nasıl yönettiği arasında bir tutarlılık olması gerekir. Eğer siyasi sistemle ekonomik sistem birbirinden çok ayrıysa, sonunda biri mutlaka diğerini mahveder"*⁴⁸. *"İleri bir ekonominin hem iş hem hükümet sektörü arasında sürekli bir etkileşime ihtiyacı vardır. Bu iki sektör uzun zamandan beri evli bir çift gibi sonunda birbirinin karakteristiklerinden bir kısmını benimsemek durumundadır. Biri yeniden yapılanıyorsa, ötekine de buna uyacak bir değişiklik beklemek zorundayız"*⁴⁹.

Duverger, demokrasinin evrim sürecinin 19. Yüzyıldan günümüze uzanan kesitinde 1919'a kadar gelen liberal demokrasinin rekabet ve piyasa ekonomisi koşulları içinde, girişimcinin dinamizmine bağlı olarak gelişen küçük ya da orta boy işletmeler ve aile işletmeleriyle eşdüştüğünü; 1945'ten sonra gelişen teknik demokrasinin ise artık ulusal ya da çok uluslu büyük ve kolektif girişimlere dayandığını, her iki sistemde de

⁴⁴ Bkz. Atilla YAYLA; Özgürlük yolu 'Hayek'in Sosyal Teorisi), Turhan Kitabevi, Ankara 1993, s.134.

⁴⁵ Leslie LIPSON; Politika Biliminin Temel Sorunları, s.244.

⁴⁶ Bakır ÇAĞLAR; Politika Biliminin Temel Sorunları, s.244.

⁴⁷ Ayşe BUĞRA; İktisatçılar ve İnsanlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s.78.

⁴⁸ Alvin TOFFLER; Yeni Güçler Yeni Şoklar, çev. Belkıs ÇORAKÇI, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1992, s.256.

⁴⁹ A. TOFFLER, Yeni Güçler..., s.272.

ekonomik yapılarla, siyasal yapılar arasında güçlü bir bağlantı olduğunu⁵⁰ yukardaki görüşleri pekiştirecek tarzda belirtmektedir. Ve Toffler "fabrika bacaları üretimi" olarak adlandırdığı "çağımız ekonomisinden bilgiye dayalı yeni bir ekonomiye geçeceksek, siyasal kurumlarımızı da yeniden kurma yolunda tarihsel bir mücadele bekleyebiliriz. Ancak o zaman siyasal kurumlarımız da seri imalat sonrası ekonomik düzenle tutarlı hale gelebilecektir"⁵¹ sözleriyle çağdaş ekonominin ve siyasal kurumların muhtemel yeni yönelimini ve bilgi çağının farklı yapılanma temelinde yeni devlet gereksinimini haber vermektedir.

Bugün, siyasi iktidarın genişlemesinden ve ekonomiyi yönetmesinden rahatsız olan klasik liberal akımların niçin yüz yıl yalnız bırakılıp, son yirmi yılda hızla taraftar kazandığını düşünürken, modern kapitalizmin post-endüstriyel ve uluslararası bir niteliğe bürünüşüyle, ulus-devletin dar kalıplarına sığmadığı için kendisine yerleşeceği yeni ve geniş mekanlar arıyor ve artık ulusal planda yasa engeline takılmak istemiyor olması ihtimalini pek te gözardı etmeyelim. Sınırlı devlet tezlerinin küreselleşme söylemine eşlik etmesi bir rastlantı gibi görünmüyor.

Etkileşimin varlığını saptadıktan sonra, üzerinde durmamız gereken sorun, bu iki sistemden hangisinin siyasal yapılanmada öncelikli rol oynadığı ve hangisinin diğerini belirlediğidir. Böylece çağdaş devletle ilgili üçüncü önermemizi de ortaya koyabiliriz:

C) ÇAĞDAŞ DEVLETTE SİYASET EKONOMİ VE SİYASAL YAPİYİ BELİRLER

Konuyu farklı bir açıdan ele alalım. Aşağıdaki sorulara verilecek yanıtlarla önermemizi test edeceğiz.

Siyasal sistemin işleyişinde ekonomik konulardaki karar alma süreçleri hangi gücün kontrolü altındadır?

Ekonomik sistemin siyasal istikrar konusunda belirleyici fonksiyonu var mıdır?

Her siyasal sistem, özgün bir ekonomik sistem modeli gereksinir mi?

Bu soruları içiçe ve değişik yaklaşımları birarada değerlendirerek yanıtlamaya çalışalım:

Günümüzde siyasi ve ekonomik problemlerin baskısı ve genişliği o dereceye varmıştır ki, bir siyasi sistemin ekonomik sorunları ele alışı vasıtasıyla değerlendirilebileceği yolunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Bunun yanında, liberal, reformist ve marksist olarak kabaca sınıflandırabileceğimiz üç görüş, devletin rolü ve görevleri ve siyaset-ekonomi ilişkileri konusunda kendi ideolojilerine uygun

⁵⁰ M. DUVERGER; Siyaset Sosyolojisi, s.312.

⁵¹ A. TOFFLER; Yeni Güçler..., s.257.

düşünceler geliştirmişlerdir. Pratikte de Marksist ideolojinin uygulamaya aktarıldığı Sovyetler Birliğinde, yakın zamana kadar ekonomiye politik bir karakter kazandırılmıştı. Batı ise bu konuda o kadar ileri gitmemiştir. R. Aron'a göre bunun nedeni, Sovyet rejiminin ideolojisinin ekonomiyi, batı rejimlerinin ideolojisinin ise politikayı öne almalarıdır. Sovyet ekonomisi tamamen belli bir politikanın sonucu ise, Batı ekonomisi de kendi sınırlarını aşmayan politik bir sistemin sonucudur⁵².

Bir karar verme yöntemi olarak ekonomi ve siyasetin özgün süreçleri liberallere göre birbirinden bağımsız işlemelidir ve birbirlerinin alanına müdahale etmemelidir. Fakat kuramsal düzlemde ısrarla vurgulanan bu gereklilik, pratikte devletin her geçen gün ekonomik faaliyet alanına doğru genişlemesini ve ekonomik konularda siyasi karar alma mekanizmalarının işlemlerini engelleyememiştir. Bilhassa 2. Dünya Savaşı sonundan 1970'li yılların ortalarına kadar olan dönemde, Batı demokrasilerinin çoğunda politik düşünceye ve uygulamaya egemen olan toplumsal ve ekonomik fikirler belli hedefler öngörüyordu. Bunlar ekonomik büyüme, düşük enflasyon, yaygın siyasal katılım, daha fazla sosyal ve ekonomik eşitlik ve insan haklarının tümü olarak saptanmıştı. Bu hedefleri gerçekleştirmenin tek yolunun politik ve devlet faaliyetleri olacağına inanmak, genişleyen devlette politikanın ekonomiye öncelik ve üstünlüğünü de getirmişti⁵³. Bir toplumda kendiliğinden meydana gelen hareketlerle (ki, liberaller için ekonominin işleyişinde doğal düzen ve kendiliğindenlik esastır) oluşan alemleri, yönetilen dünyadan ve gönüllü teşekküllerin taleplerini, devletinkinden ayırmamızı sağlayacak ilkelerin bulunması güçtür. Mayo, bu konuda kesin ve büyük ölçüde siyaset dışı bir ilkenin bulunamayacağını, böyle bir ilkeyi Smith'in, Mill'in veya Hayek'in bulduğu gerekçesiyle kendimizi aldatmamamız gerektiğini söyler⁵⁴. Barry de, bilhassa büyüyen devlet ile politik karar alma sürecinin yeniden önem kazandığını, otoriter olmasa dahi toplumda hiç olmazsa refah amacıyla güçlü bir "devlet baba" geleneğinin yerleştiğini söyler⁵⁵.

20. Yüzyıl, sosyal ve ekonomik hayatın aşama aşama politize edildiği bir dönemdir. Mayo, politikanın ekonomik sisteme önceliği olduğu iddiasındadır. O'na göre "modern dünyada bu iki unsur arasındaki ilişkinin zamanlaması çok değişiktir. Önce siyasi müstebit gelir ve sonra ekonominin mülkiyeti ve idareci değişir. Rusya'daki ve Çin'deki komünistler, naziler ve faşistler için bu böyle olmuştur. Diktatörlük, başta bu üç hareketin de siyasi kuramının bir parçasıydı. Ekonomik düzenlemeden dolayı diktatörlüğe kaymış bir ülke gösteremeyiz"⁵⁶. R. Aron ise benzer gözlemden benzer bir sonuç çıkarmaktadır. "Sovyet ekonomisine politik bir karakter verme ve bu

⁵² Bkz. Raymond ARON; Demokrasi ve Totalitarizm, s. 11 vd...

⁵³ Norman BARRY; Yeni Sağ, Bkz. Önsöz.

⁵⁴ H. MAYO; Demokratik Teoriye Giriş, s.213.

⁵⁵ N. BARRY; Yeni Sağ, s.10.

⁵⁶ H. MAYO; Demokratik Teoriye..., s.213.

ekonominin yapı ve işleyişinin politik düşüncelere bağımlılığı şunu kanıtlar: Ekonomik sistem politik sistemden, politik sistemin ekonomik sistemden etkilenmesinden daha az etkilenmemektedir”⁵⁷. Ayrıca ekonomik ilişkilerin devlet tipini ortaya çıkarmadığını yine Sovyetler Birliği örneğinden yola çıkarak iddia ederken, 1917 Devriminin pekçok nedenleri arasında ekonomik nedenler de olduğunu, fakat devrimi yapanların bizzat kendilerine göre de ekonomik olgunluk şartları gerçekleşmediğinden, Sovyet ekonomisinin belli başlı karakteristiklerinin hiç değilse kısmen partiden ve onun ideolojisinden doğduğunu söyler ve devam eder: “Bir ekonominin nasıl olması gerektiği konusunda, komünistleri kendi besledikleri fikir ve benimsediği hedeflerin etkilediği hatırlanmazsa, Sovyet ekonomisinin ne planlanma biçimi, ne kollektif kaynakların dağılımı ne de kalkınma hızı anlaşılır”⁵⁸. İki sistemin birbirinden etkilendiğini kabul eden Aron, politikanın ekonomiden önce gelmesi ve ekonomiye müdahale etmesinin nedenini şu şekilde açıklıyor: “Günümüzde değişik sınıai toplum tiplerini karşılaştıran herkes, her sınıai toplum tipindeki karakteristiklerin politikaya bağlı olduğunu görür. İşgücü dağılımı, kollektif kaynakların artması gibi birçok ortak karakteristikleri olan sınıai toplumlar, herşeyden önce peşinden ekonomik sistemin ve gruplararası ilişkilerin birçok vasfını sürükleyen iktidarın örgütlenmesiyle farklılık gösterirler. Politikanın önceliğinde bulunan ikinci anlam ise insanidir. Kimi gözlemcilerin üretim hacmini veya kaynakların dağılımını temel olay olarak düşüneceği bir gerçek olmakla birlikte, insana nispetle politika, tanımlama itibarıyla sanki ekonomiden daha önemlidir. Çünkü politika, bizzat hayatın anlamıyla daha dolaysız olarak ilgilidir. Sonuçta bir toplumda iktidarın örgütleniş biçimi üzerine bir çok ekonomik olay etki yapabilir. İktidarın ekonomi tarafından belirlenmeksizin ekonomiyi belirlediğini iddia etmiyorum; tek yanlı “**belirleme**” kavramı anlamsızdır. Ancak toplumun ekonomiyle tek yanlı belirlenmesi yerine aynı derecede sübjektif olabilecek politikayla belirlenmesi doktrinini geçirmek te söz konusu değildir. Çünkü tekniğin, ekonomik gelişme derecesinin veya kollektif kaynakların dağılımının toplumun bütününe belirlediği doğru değildir. Ama toplumun bütün karakteristiklerinin iktidarın örgütlenme biçiminden çıkartılabilmesi de aynı derecede doğru değildir”⁵⁹.

Üretim ilişkilerinin temelinde, üretim güçlerinin belli seviyesine dayanan üretim araçlarının mülkiyet biçimlerinden herhangi birini bulabileceğimiz yolundaki Marksist görüş, üretim güçlerindeki gelişmenin bilinçli ya da bilinçsiz toplumda uygun siyasal kurumların kurulması yönünde itici olacağını, ve zaman içinde egemen lehinde gerekli yasaların yapılacağını, adalet mekanizmasının bu gücün emrine verileceğini, polis, ordu ve eğitimin buna göre biçimlendirilmeye çalışılacağını, eskiden kalan kurumların yaşamasının da bu hizmeti kabul etmesine veya bu role

⁵⁷ R. ARON; Demokrasi ve ..., s.11.

⁵⁸ R. ARON, Demokrasi ve..., s.17 vd...

⁵⁹ Bkz. R. ARON; Demokrasi ve..., s.15 vd... İdris

uymasına bağlı olduğunu söyler⁶⁰ ki, ekonominin siyasal kurumları belirleyici fonksiyonu yani önceliği burada çok açıktır. Marx'ın "Her çağın kendi yasaları vardır... Toplum bir gelişim geçirip, bir aşamadan ötekine geçer geçmez başka yasaların idaresi altına girer"⁶¹, "her çağın egemen ideolojisinin bu çağın egemen ideolojisinin dışı doğru bir akla uydurulması olduğu" yolundaki tezin özetidir. Ekonominin, tarihin akışında oynadığı yönlendirici rol ve egemen ekonomik örgütlenmenin, üst yapı kurumları olarak adlandırılan tüm düşünsel ve kurumsal alanları istila eden yapılanışı, akışa doğal yönünü kazandırabilmek için sosyalist ideolojiyi benimsemiş ve sosyalizmin nihai hedeflerine yönelmiş otoriter bir devlet yönetimini belli bir süre zorunlu kılar ki, bu da ekonominin belirleyiciliğinde gelişen tarihsel akışın, devlet gözetiminde hızlandırılması gerektiği savunusunu içerir ve ve kalkış noktasında ekonominin politik alanı belirleyiciliği temel kabulü vardır.

Tüm bu tartışmalar, siyasal sistem ile ekonomi arasındaki yakın ilişkiyi birini diğerine öncelikli kılma noktasından ayrı olarak ta kabul etmektedirler. Bilhassa çağımızda devlet görevlerindeki aşırı artış dikkate alındığında, siyasal sistemin ekonomiyi kontrol zorunluluğu da kendiliğinden ortaya çıkar. Devletin görevleri sorunu hem bir politik sistem, hem de bir ekonomik sistem sorunu olarak karşımıza çıktığından politik ve ekonomik sistem ilişkisinin devlet görevlerindeki artış ya da daralmaya paralel nitelik kazanacağı da söylenebilir. Bu konudaki tartışmaların, kapitalizmin ekonomik sistem olarak ortaya çıktığı 16. Yüzyıl'dan itibaren başladığını ve şiddetini artırarak günümüze kadar devam ettiğini görüyoruz. Kapitalizm, günümüzün egemen ekonomik sistemidir ve doğası, sermayenin ülke sınırları içinde bizzat devlet eliyle veya özel girişim eliyle birikmesi için devletin çeşitli biçimlerde ama mutlaka müdahalede bulunmasını gerektirir. Müdahaleye haklılık kazandırmak için geliştirilen savunmalar, müdahalenin ekonomik ve toplumsal alanlarda yarattığı sorunlar, müdahale biçimleri, müdahale alanları yüzyılımızda daima toplumsal gündemlerin ilk sıralarını işgal etmiş, siyasal sistem ile ekonomi arasındaki kaçınılmaz bağı da güçlü bir biçimde kurmuştur. Son tahlilde ise ekonomik sistemler bir siyasi sistemin ortaya çıkmasını belki teşvik ve tazyik etseler de tek başına bir siyasi sistemin belirleyicisi olamamışlar, ama bir ekonomik sistemin kurulması, yaşaması ve muhafazası daima siyasal sistemin bu yoldaki kararlı eylem ve politikaları ile olası kılınmıştır.

⁶⁰ KÜÇÜKÖMER; Düzenin Yabancılaşması, 2. bası, İstanbul 1989, s.15.

⁶¹ Aktaran: Karl J. FRIEDRICH-Zbigniew K. BRZEZINSKI; Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi, çev. Oğuz Onaran, Türk Siyasi İlimler Derneği yay., Ankara 1964, s.71.

SONUÇ

İkibinli yılların eşiğinde, gelişmekte olan dünyanın her yerinde insanlar otoriter rejimlere karşı direnmekte ve isyan etmektedirler. Demokratikleşmede yeni bir dalganın hızla yayılıyor olması, demokrasi adına bir sevinç nedeni olabilirdi. Ancak demokrasi, doğası nedeniyle korunması ve yaşatılması en zor rejimdir. Bu nedenle dünyayı demokratikleşme çabalarında yeni sorunlar beklemektedir. Demokrasi, tüm yönetim modelleri içinde en az zorlamaya ve en çok rızaya dayanan tek modeldir. Bu nedenle demokratik yönetimler kaçınılmaz olarak kendilerini belli paradokslar ve çelişkilerle karşı karşıya bulurlar. Bunların yarattığı gerilimleri yumuşatıp uzlaştırabilmek kolay değildir. Demokratik bir yönetime sahip olmak isteyen her ülkenin bunu gerçekleştirebilme yolunu kendisinin bulması gerekmektedir⁶². Ancak burada, Burma muhalefet liderinin söylemi ile aynı anlama gelebilecek bir şey söylemiyoruz. Kastettiğimiz, her ülkenin demokrasiyi kendi koşullarına göre anlayıp uygulaması değil; demokrasinin evrensel ilkelerinin yerleştirilme, uygulanma, yaşatılma ve korunma koşullarını ve yöntemini her ülkenin kendisinin bulacağı ve evrensel standartlarda bir demokratikleşme yaratmanın, her ülkenin kendi yöntemleriyle gerçekleştireceğidir. Tercih öncelikleri farklı olabilir. Önemli olan, demokrasinin aynı anda hem araç, hem amaç ve hem de yöntem olduğu gerçeğini gözden kaçırmadan demokratikleşme hedefinin izlenmesidir. Bunu bir siyaset tarzı olarak düşünürsek, demokrasinin ilkesel ve kurumsal bakımdan anayasal güvencelere kavuşturulması demokratikleşmenin belki ilk adımıdır ama bu ilk adım önemli olmakla birlikte, asıl zorluk bu noktada başlar. Çünkü demokrasi, meşruiyetin bir başlangıç koşulu olarak varolduğu değil; her an her vesileyle test edildiği dinamik siyasal ortamlarda varlık kazanır. Bunun içindir ki bir ülkede demokrasinin varlığını, demokratik ilkeler anayasa biçiminde somutluk kazandığında değil, bu ilkelerin uygulanması aşamasında beliren toplumsal tablodan anlıyoruz. İç barışı tehdit altında, siyasal kurumları birbiriyle ve yurttaşıyla kavgalı, kamusal ve özel alan sınırları birbiri içine geçmiş toplumlar, demokratik anayasalara sahip olsalar dahi demokratik değildirler. Ancak yine de demokrasi adına ümitlerimizi koruyabiliriz. Çünkü demokrasi, yetersizliklerini demokratik sürece dışsal unsurların dayatılmasına gerek kalmaksızın kendi mekanizmaları ile düzeltebilen tek yönetim biçimidir. Çağdaş demokrasilerin tüm sorunları demokrasiye inanarak ve güvenerek çözülebilecek sorunlardır.

⁶² Bkz. Larry **DIAMOND**; "Demokrasinin Üç Paradoksu", çev. Mehmet **Turhan**, İçinde: Demokrasinin Küresel Yükselişi, Der. Larry **DIAMOND**-Marc F. **PLATTNER**, Yetkin yayınları, Ankara 1995, s.127-140.